

Rudarsko-geološko-naftni zbornik	Vol. 6	str. 141–150	Zagreb, 1994.
----------------------------------	--------	--------------	---------------

UDK 347.249(094)

Pregledni članak

RUDARSKO PRAVO NEKAD I SAD U HRVATSKOJ

Berislav ŠEBEČIĆ

INA, Razvoj i istraživanje, Savska 41/X, 41000 Zagreb, Hrvatska

Ključne riječi: Rudarstvo, Pravo, Zakoni, Povijest.

Key-words: Mining, Law, Legislation, History

Usporedo s razvojem rudarstva razvija se i rudarsko pravo. Najprije su rude pripadale onome čije je zemljište, dok je kasnije država, bez obzira na uređenje, bila a i danas je, uglavnom vlasnik rude, tako da vlasnik zemljišta nije mogao sprečavati njeno istraživanje i eksploataciju. Potrebno je istaknuti da su u rudarstvu tijekom njegovog razvoja uslijedile znatno veće promjene, poglavito u posljednjem stoljeću, dok su financijske obveze prema vlastima ostale slične i varirale su od polovine, petine, desetine do tridesetine i pedesetine od vrijednosti mineralne sirovine. Slično je i s koncesijama koje su davane na 50 (+ 50) godina ili 99 godina, dok izvjesne razlike postoje u veličini istraživanog područja i rudnog polja.

Dok se prije rudarsko pravo temeljilo na regalskim pravima i dekretima, te autonomnim rudarskim sudovima, ukinućem kmetstva i privilegija rudarsko pravo se temelji na rudarskom zakonu. Kako je za vrijeme socijalističkog poretka ukinuto privatno poduzetništvo, to je trebalo najprije dopuniti rudarski zakon i Zakon o koncesijama. Novim izmjenama Zakona u rudarstvu trebalo bi odrediti uvjete pod kojima bi se mogle strane pravne i fizičke osobe baviti kod nas istraživanjima i eksploatacijom mineralnih sirovina, zatim ispravnije urediti odredbe koje se odnose na eksploataciju šljunka i pijeska u područjima od interesa za vodoprivredu, i dr.

Simultaneously with the development of mining, a mining law has been developed as well. At first, ores belonged to those owning the land, while later on, the state, without any regard to its system, has been and is, in general, the owner of ore deposits so that the land owner has never been able to prevent their exploration and exploitation. It is necessary to point out that during the development of mining significantly greater changes were effectuated especially in the last century, while the financial liabilities towards the governmental authorities have remained the same and have varied from a half, one fifth, one tenth to one thirtieth and one fiftieth of the value of mineral resources. A similar situation is with the concessions granted on 50 (+ 50) years or 99 years, while certain differences exist in the size of the investigated area and the ore field.

While at an earlier stage the mining law was based on regalia and decrees as well as on autonomous mining courts, by the abolition of servitude and privileges the mining law has been made to mining legislation. Due to the fact that during the socialist system the private enterprise was abolished, the Mining Law and the Law on Concessions should be, first of all, amended. By new changes of the Law, the conditions in mining should be established, under which foreign legal and physical entities could be engaged in exploration and exploitation of mineral resources with us, then the provisions relating to the exploitation of gravel and sand in the areas of interest for water resources management should be more thoroughly stipulated, etc.

Uvod

Potaknut novim društvenim promjenama koje omogućuju i kod nas privatno poduzetništvo u rudarstvu, načinio sam pregled rudarskog prava i zakona tijekom različitih društvenih sustava. Kroz povijest rudarenja usavršavana i mijenjana su sredstva za rad te načini istraživanja, eksploatacije i prerade ruda, međutim obveze prema vlastima nisu se bitno promijenile.

Država, bez obzira na uređenje, bila je i još je, vlasnik rudnih sirovina, a tamo gdje za neke sirovine nije bila zainteresirana, prepustila je zemljište s rudom vlasnicima zemljišta ili je rudnike poklonila najuglednijoj vlasteli dotičnog područja, a ona je uz financijsku naknadu to često kasnije prepustala privatnim poduzetnicima.

Za razliku od nekadašnjeg šarenila rudarskih prava dobivenih, odnosno naslijeđenih vladarskim regalima, dekretima, zatim darovnicama, prodajom i sl., rudarskim zakonom su ukinute privilegije (povlastice) te uređen postupak za stjecanje prava za istraživanje i eksploataciju ruda.

O rudarskom pravu i rudarskim zakonima tijekom povijesti rudarstva

Pod »rudarskim pravom« (*jus metallicum, montanisticum, Bergordnung*) Laszowski (1942) je razumijevao skup svih pravnih ustanova, koje se odnose na rudarstvo i rudare.

Rudarsko pravo predavalo se nekada na »Pravoslovnoj akademiji« u Zagrebu, a jedan od profesora bio je Jurievich de Toul (1811–1834). Napisao je djelo »Institutiones juris metallici hungarici« (Ustanove ugarskoga rudarskog prava) tiskano 1882. u Zagrebu. To je prvo djelo o rudarskom pravu u Hrvatskoj, a podijeljeno je na tri »knjige«. U uvodnom dijelu piše o poznavanju rudarskog prava, njegovim vrelima, o korisnosti tog prava, metodama obuke i dr. U prvoj »knjizi« upoznaje nas Jurjević s pravima rudara, o rudarskim radnicima i činovnicima, udrugama i plaćama. U drugoj »knjizi« piše o rudarskim stvarima i objektima, najavi rudarenja, podjeljivanju rudarenja, o »urburi« i gubitku rudnika, o odnosu susjednih prava i družnosti, o odnosu vlasnika i ru-

dara, o oporuci i nasljedstvu rudara, ugovorima rudara, kažnjivim djelima rudara i sl. Treća se »knjiga« odnosi na rudarske parnice, rudarske sudove, pravne lijekove i sl.

Po Pilaru (1878) »... rudarsko pravo poznaje tako zvane regalne ili slobodne rude, tj. one koje si država pridržaje podijeliti prvom koji ih nađe i one na koje vlastnik tla u prvom redu pravo ima.« Među »regalne rude« ubrojio je olovo, sumpor, alaun, galicu, kuhinjsku sol, »cementnu« rudu, bakar, grafit, smolinu, smeđi i crni ugalj, a u novije vrijeme asfaltni kamen i naftu, zatim zlato, srebro, platinu, antimon, arsenik, mangan, željezo, kobalt, nikalj, živu, bizmut, kositar, cink i krom. Uz opise regalnih ruda te načina njihova pojavljivanja i istraživanja Pilar nas uvodi u osnove rudarstva, da bi lakše mogli shvatiti tumačenje rudarskog zakona iz 1854., odnosno rudarskog prava. Potrebno je pritom istaknuti Pilarovu svestranost, posebno u predavanjima na »Katedri za mineralogiju i geologiju« Mudroslovnog, kasnije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu od 1876. do 1893. g., i to od »Mineralogije« do »Astronomije« (Sakač, 1993), te njegovu pronicljivost. Naime, za rudarstvo u Hrvatskoj zaključio je Pilar (1883) da joj je »prošlost bila ljepša nego posve traljava sadašnjost, a da joj je budućnost nadobudna...« Promišljajući razlog tome mogli bi ustvrditi da su nekada rudari bili uglavnom slabo plaćeni, dok su kmetovi korišteni za dovoz rude i drva u ime tlake. Konkurencije bilo domaće ili strane nije bilo, pa su to bila zlatna vremena rudarstva. Brzim se razvojem tehnologije i komunikacija razvija konkurencija u rudarskim proizvodima a otkrivanjem velikih ležišta, manja propadaju. Ako se k tome pridodaju često visoki rizici u otkrivanju novih rezervi sirovina, ukoliko se radi o manjim ležištima, ili možda krivom usmjerenju rudarskih radova, tada dolazi do propadanja poduzetnika i dioničkih društava koji su mogli uložiti znatni kapital u istraživanje, kao npr. u nas belgijsko društvo u otkrivanju malih količina cinkove rude na sjevernim obroncima Ivanščice, »gospoštije čabranske« u istraživanju niskokvalitetne rumenice (cinabarita) kod Tršća i dr. S tim u svezi može se navesti Pilarova misao da »procvat rudarstva nije u nijednoj zemlji djelo pojedinca već plod nastojanja više generacija i da država treba podupirati razvoj montanističke industrije, ukoliko želi da joj ona uzvrati obilne nagrade.«

Uz rudarenje koje su već Feničani prenijeli u Europu, stvarani su pravni sustavi kojima je ono regulirano. Tako su u prvo vrijeme rude pripadale onome čije je zemljište (to je prvi period Rimskog pravnog sustava) i bez njegove se privole nisu mogle vaditi. Kasnije su Rimljani preuzeli kartagenske pravne principe, slične grčkima, po kojima zemljovlasnik nije mogao braniti istraživanje i rudarenje na njegovim nekretinama. Takav sustav uveo je Rim za svoje kolonije, pa je u rimskim provincijama zemljište bilo državno. Rudarski poduzetnici otkupljivali bi po tarifama 50% rude od državne blagajne, a tamo gdje je ruda naknadno nađena desetina bi pripadala fisku (državnoj blagajni), a desetina zemljovlasniku. Rudari su bi-

li oslobođeni bivši robovi, stanovnici zatečeni na rudarskom području pri osvajanju, kao i robovi te kažnjenici. Tko nije rudario izgubio bi rudarsku koncesiju, a oduzeti rudnici pripali bi fisku bez odštete.

U dijelu srednjeg i novog vijeka rudarenje je regulirano *regalskim* (vladarskim) pravima. Uz regalska prava kojima su vladari davali povlastice za kopanje pojedinih ruda postojali su i *rudarski redovi*, tj. pravilnici koji su starije rudarske običaje oblikovali u neku vrstu pravnih normi. Rudarskih redova bilo je mnogo, a donošeni su za neku zemlju, pokrajinu i sl. Unatoč propisanim odredbama, vladari su izdavali i *dekrete* kojima su uređivali pojedine odnose, tj. davali povlastice za rudarenje ili određivali visinu kraljevskog regala ili tlake tzv. »urbure« koja je iznosila npr. 10. dio od minerala, odnosno metala (Jurievich, de Toul, 1822), a čak i petinu (Mikolji, 1929).

Za Hrvatsku i Ugarsku značajna su prema Laszowskom (1942) tri razdoblja rudarskih redova, i to: 1. od 1222. do 1573., tj. do pojave Maksimilijanovog rudarskog reda, 2. 1573—1781. tj. do reforme cara Josipa II. i 3. od 1781—1854. tj. do pojave općeg austrijskog rudarskog zakona. Najprije je bio značajan prvi i glavni kraljevski regal, a odnosio se na sol. O tome se piše u dekretu kralja Andrije II. iz 1222. po kojem komorski novčari, solarski činovnici i carinici mogu biti samo plemići. U Zagreb se dovozila sol iz ugarske solane u Marmarošu i s mora iz Paga preko Bakra te iz Barlette (Barija) u Italiji. Godine 1366. naložio je kralj Ljudevit svome tridesetničaru Saračenu (de Meszethegenew), da nesmiye od zagrebačkih građana ubirati tridesetničke daće od soli. Dekretom kralja Vladislava, a na preporuku Hrvatskog sabora iz 1492. može se zamjenjivati žito za sol, a dekretom kralja Ferdinanda II. iz 1622. tridesetnice su bili oslobođeni soljari, ako su vozili tovar ograničene težine.

Kraljevskom regalu pripadali su još zlato, srebro, bakar, željezo i druge rude, s time da je 2/3 dohotka od njihove prodaje pripadalo kraljevskoj komori. Dekretom kralja Ljudevita I. iz 1351. određena je dolična odšteta odnosno zamjena, ako je ruda nađena na nečijem zemljištu ili ako kralj nije zainteresiran za tuđi rudonosni posjed da mu se plaća tlaka ili »urbura«.

Kraljevski regal za »pravo traženja, vađenja i izradivanja ruda zлата, srebra, olova, bakra, željeza i drugih kovina bez obveze prodavanja »urbure«, što je vrijedilo i za njegovo potomstvo, podijelio je kralj Sigismund Ivanu, sinu Bartola kneza Krčkog 1392. za velike zasluge stečene za kralja (sl. 1).

Od hrvatskih velikaša slične povlastice su, primjerice, dobili Morovići (de Maroth) i Gorjanski (de Gara) od XIV. do XV. stoljeća. Tako je i Petar Zrinski dobio kraljevski rudarski regal od kralja Matije Korvina 1463. za rudarenje u Gvozdanском, Zagrebačkoj gori i Rudarskom kotaru. Prema Jurkoviću (1993) u Trgovskoj se gori rudarilo na željeznu rudu već u ilirsko i rimsko doba, a obnovili su ga rudari Sasi u X. i XI. stoljeću. Kralj Ljudevit II. podijelio je 1521. rudarsku povlasticu Za-

Sl. 1. Pretisak povelje o podjeljivanju rudarskog prava krčkim knezovima 1392. (Laszowski, 1942, str. 55 i 91)

Fig. 1. Re-print of the charter on awarding right to the Dukes of the Island of Krk dated from 1392 (Laszowski, 1942, pages 55 and 91)

grebačkom kaptolu na svojim posjedima u Ugarskoj i Hrvatskoj uz podavanje »komorske daće«, s time da su prvih deset godina bili od nje oslobođeni. Isti je kralj podijelio i banu jajačkom Petru Kegleviću rudarenje zlata, srebra, bakra, željeza, olova i drugih kovina na području grada Bužima, a malo kasnije, tj. 1524. na teritoriju gradova Kostela, Krapine i Lobora. Marušić et al. (1993) utvrdili su da su piritni boksit otkopavali saski rudari prije 1566. u dolini rijeke Mirne pod Sovinjakom, i to potkopima do 30 m dužine iz rudnih tijela veličine 10.000–20.000 t. Iz piritnog se boksita pridobivao alaun (stipsa) i vitriol (sumporna kiselina). Time je opovrgnuto uvriježeno mišljenje da je prvi rudnik boksita otvoren u Provansi 1873. što je značajan doprinos hrvatskih istraživača povijesti rudarstva.

Godine 1573. načinjen je Maksimilijanov rudarski pravilnik. Sadrži 46 članaka i smatra se da je bio temeljni zakon za razvoj rudarskog prava sve do polovine XIX. stoljeća (Laszowski, 1942). Nakon prijenosa baruta iz Azije u Europu i njegove kasnije primjene i u rudarstvu, osobito su značjenje imali kraljevski dekreti o salitri. Budući da salitra nije otkrivena u Hrvatskoj, to se o dekretima o njoj neće dalje pisati, međutim, treba istaknuti njeno značenje. Naime, pretpostavlja se da je upotrebom baruta u rudarstvu ubrzano otkopavanje ruda pa tako i u samoborskom bakrokopu, što je omogućilo bolju opskrbljenost bakrom mnogih gradova u Hrvatskoj, Mađarskoj, a bakar se izvezio i na Istok. Osim izvoznog tridesetničkog poreza (3,33%) plaćala se i regalna (urbarna) daća, i to 1/17 (5,88%) od dobivenog bakra (Laszowski, 1944). Godine 1780. podijeljeno je pravo rudarenja (Lehen) na 8 rovova đenovskim plemićima, odnosno grofici Goszau ili Gesseau, koja je preuzela dug K. Erdödyja (Noršić, 1912). Među njima se već tada spominje 5 nasljednih rovova što je bilo provedeno u rudarskim knjigama čiji izvornik je izgorio 1797. u samoborskom požaru.

Godine 1608. započinje rudarenje na Zagrebačkoj gori, i to na zlato i srebro. Nakon pogibije Zrinskog i Frankopana 1671. njihove posjede, uključujući i rudnike, preuzima ugarska, pa potom austrijska komora, koja ih je htjela izdvojiti ispod vlasti hrvatskog sabora. To im međutim nije uspjelo, pa je 1695. potvrđen suverenitet sabora nad tim područjem. Također su otpočela ispitivanja željezne rude u okolici Gvozdanskog i u Kosni na Petrovoj gori. Ispiranje zlata na Dravi i Muri, čime su se od davnina bavili seljaci s obalnih područja, regulirala je kraljica Marija Terezija 1749.

Početak XVIII. stoljeća načinjen je očevid i tabelarni pregled, gdje se kakva ruda kopa. Za Dalmaciju i Istru to je načinio Pantz 1804. (Erceg, 1992). Iz tog se vremena posebno ističe, da je dekretom, koji je u ime imperatora Napoleona I. potpisao princ Eugen Napoleon u Milanu 6. 4. 1807. dozvoljen izvoz fosilnog ugljena iz labinskog bazena uz naplatu poreza od 2% njegove vrijednosti (tj. »pedesetnice«, op. autora), pa se ta godina smatra početkom organiziranije eksploatacije ugljena u Istri (Baskiera et Milevoj, 1983). Oko 1798. rudari se i kod Pakraca i taj je posao nastavljen 1808., a od 1798. i u Oriovcu kod Požege. Godine 1811. otpočelo je i kopanje sumpora u Radoboju.

Rudarski je sud osnovan i u Rudama, ali tek 1785. Reorganizacija rudarstva sprovedena je rješenjem Kraljevskog ugarskog namjesničkog vijeća iz 1789. Tada je za donju Ugarsku postavljen distriktualni rudarski sud u Semnici. Rudarski je supsticijski sud iz Samobora preseljen 1810. u Zagreb. Carski patent iz 1811. stavlja u regal sve rude. Konačno i asfalt je stavljen 1845. među »fossilia« zaštićena rudarskim zakonima, pa je i on bio predmetom najave rudarenja (Laszowski, 1942). Za cara Josipa II. je zapamćeno da je uveo najveće povećanje regalskog prava za uvoz, provoz ili izvoz roba uključujući i rude, i to od tridesetnice, tj. 3,3% na 60% za stranu robu, a 30% za

robu iz Hrvatske i Ugarske (Bićanić, 1951). Time je preferirao razvoj austrijske manufakture. Takve unutrašnje carine ostale su na snazi do 1850.

Tijek uključivanja u rudarske poduhvate bio je sljedeći: prvo je rudarskom sudu uslijedila rudarska najava (Jurievich de Toul, 1882 i Laszowski, 1944), odnosno molba za ispitivanje rude (njemački Mathung, kasnije Mutung, latinski mutungatio). Najavitelj je morao navesti svoje ime, mjesto i vrstu rude te predočiti uzorak. Najava i dozvola unosile su se u rudarske dozvolbene knjige (Muthungbuch). Ovime se sticalo pravo prvenstva. Potom je rudarski »meštar« s mjernikom izašao na teren omediti rudno polje i ustanoviti kako će se ruda eksploatirati, putem rova ili okna, kakvu će korist pružiti državi te proglasiti dozvolu. Tada se postavlja i rudarski znak u sredini kruga (Schurkreis) promjera 220 bečkih hvati. Za jamske radove vrijedila je pravilna četvorina od 12 544 bč. hvati, a za ugljenokope dvostruka mjera, tj. 25 088 bč. hvati (1 bč. hv = 1,8965 m). Pravo se vlasništva sticalo podjeljivanjem (Verleihung), ukoliko su regulirani svi zahtjevi prilikom očevida (Freifahrung) koji se prije toga objavljuje. Svakako pri tome mora biti reguliran jedan od važnijih zahtjeva, a to je odnos prema vlasniku zemljišta, bilo da je načinjen zakup zemljišta, otkup zemljišta, »udioničtvovanje« na dobitku, zatim odšteta itd. Potom se vrši podjeljivanje u ime vladarevo te iskolčavanje i postavljanje kamena međaša (Markstein) prema položajnom nacrtu, a što obavlja kotarski ured. Rudarske dozvole mogle su se utrnuti, oduzeti, ali i produžiti.

Godine 1852. ukida se sudbenost rudarskih sudova. Odlučeno je međutim da Zemaljski sud vodi rudarsku knjigu o svim rudnicima u Hrvatskoj, a sporove rješavaju kotarski sudovi: npr. spor između rudara i vlasnika rudnika, šumske štete u šumama rudnika, a preostalo iz rudarskog redarstva, rudarskih bratimskih blagajni i daća ostaje rudarskim ustanovama koje su to do sad izvršavale.

Godine 1854. stupa na snagu Austrijski opći rudarski zakon. Sadrži 16 glava s 286 članaka. Zakon je preveo Smodek (1862), pod naslovom »Pravo gorsko inače rudno deržave Austrijske«. Ovaj se zakon temelji na rudarskim (gorskim) »redovima«, i to: na Ferdinandovom (I.) iz 1553., Bavarskom iz 1784., Joakimskom iz 1548. (1518. g.), Krakovskom iz 1884., Maksimilijanovom (II.) iz 1573., »Regolamento per le miniere« iz 1844., za Lombardiju i Mletke, te na »Capitoli et ordini minerali...« iz 1488. dopunjen 1666. i 1799. za Mletke i Dalmaciju. Pri tome se ističe da stečena rudarska prava ostaju neoskvrnjena, ali ih treba prilagoditi novom zakonu. Nadalje, vlasnici zemljišta gdje se nalazio ugljen, zemna smola i »pisavac« mogli su ih 5 godina eksploatirati. Sve rude, osim soli, mogli su eksploatirati feudalci, dok je oslobođeni kmet dobiveno zemljište mogao samo obrađivati, a sama je ruda bila kraljevski regal.

Prva rudarska istraživanja mogao je privatni poduzetnik sprovesti na temelju dozvole za rov,

koju je dobio od rudarskog satništva. Sljedeća detaljnija rudarska istraživanja mogao je poduzetnik sprovesti dozvolom samorova (Freischurf) s kojom je sebi osigurao isključivo pravo istraživanja i eksploatacije rude na okruglastoj površini polumjera 834 m. Za veće je orudnjene površine trebalo zatražiti više samorova. Prema Pilaru (1878) pravo podijeljeno za vađenje rude na površini nije dalo pravo za vađenje rude iz »prokopnog polja«, tj. iz podzemlja i obrnuto. Nadalje, posjednik samorova bio je obavezan što prije započeti s vađenjem rude.

Smodekov prijevod definicije rudnog prava dopunio je Mikulčić (1869) riječju »slobodno« pa ono prošireno glasi da je »pravo rudno skup svih onih pravila i načela po kojima se rude slobodno traže, vade i prema svojim svrhama prerade«. Pri tome može se istaknuti da »rudno pravo nije bilo predmet državnog zakonodavstva, već je to bilo specijalno pravo u pojedinim poveljama i statutih gradskih«, a bavi se »odnošaji nastali s obdjelavanjem rudnika« (Mikulčić, 1869).

Sloboda rudarenja je pravni princip koji svakom omogućava istraživanje i pridobivanje ruda po propisanim uvjetima. Nadalje, odredbama austrijskog rudarskog zakona jednako podliježu i državno poduzeće i privatni poduzetnik. Osim prava na eksploataciju ruda dobiva se još pravo na podizanje svih naprava potrebnih za eksploataciju, kao i preradu rude, zatim za podizanje rudarskih radionica, skladišta, zgrada i dr. Kako je podijeljeno pravo na rudnik jednako vlasničkom pravu na nekretnine to se ta prava upisuju u rudarske knjige, analogne zemljišnim knjigama u koje se upisuju sva opterećenja hipotekama, zatim prodaje i sl (Mikolji, 1930a).

Koncem 1859. u Hrvatskoj bilo je već 13 dioničarskih društava od kojih su jedno činili »Trgovački rudnici i talionica d.d. u Bešlincu« s kapitalom 25. po veličini u carstvu (Bićanić, 1951). Prva dionička društva osnivaju feudalci, uključujući i cara, na temelju posebnih privilegija (npr. riječka trgovačka »Orijentalna kompanija« koja npr. 1722. stupa u poslovnu suradnju s rudnikom bakra u Samoboru), dok kasnija dionička društva pretežno osnivaju tvorničari, bankari i dr.

U rudarstvu se osnivaju rudarska društva (Bergwerksgewerkschaft) u koje se kapital uplaćivao u dijelove rudnika (»kuks«-eve). Broj i veličina dijelova mijenjala se po potrebi.

Carским rješenjem iz 1858. formirano je rudarsko satništvo u Zagrebu, a prvi rudarski satnik bio je Friedrich Reitz. S novim rudarskim zakonom unificirana su rudarska prava. Veliki broj zemalja nasljednica po raspadu Austro-Ugarske i kao samostalne države zadržale su taj zakon ili im je on poslužio kao osnova po kojoj su izradili vlastitu zakonsku rudarsku regulativu. U Hrvatskoj je taj zakon bio na snazi sve do 1945.

Za područje Dalmacije koje je pod vlast Mlečana došla 1409. vrijedili su mletački rudarski zakoni iz 1488. koji su poslije obnavljani i tiskani pod nazivom »Capitoli et ordini minerali stabiliti degl'Eccellentissimi Signori sopra le miniere in

aggiunta de vecchi capitoli et aprobati dall'Eccelso Consiglio di Dieci, Addi 14 marzo 1670« (Pietro Pinelli; Soldo, 1978). Prema mletačkom shvaćanju koje se temelji na starim njemačkim rudarskim zakonima rudnici su bili državno dobro i za njih se plaćala desetina prihoda. Upravu nad rudnicima vodio je magistrat koji se sastojao od 3 deputata i 7 sudaca biranih na 24 mjeseca. Pojedinaac ili kompanija od najmanje 3 rudara mogli su otvoriti samo jedan rudnik s najviše 3 okna u razmaku od 23,5 do 25,5 m između 2 okna. Onaj koji je pronašao rudu morao je kroz 8 dana dobiti dozvolu kopanja, a stekao je pravo i na veće iskope. Ukoliko se ne bi tražilo dozvolu, dozvolu je mogao dobiti drugi. Ako bi zapustio kopanje samo jedne jame (okna) također je izgubio pravo kopanja preostalih jama. Partneri u poslu nisu smjeli ulaziti s drugima u nove rudarske poduhvate. Rudari su ulazili u jame tek nakon dozvole poduzetnika jer je on odgovarao za njihovu sigurnost i živote. Po mletačkom zakonu regalne su rude bile zlato i srebro. Od ruda u Dalmaciji Soldo (1978) navodi ugljen na Pagu (1757) te u Siveriću, Varošu (Dubravice) i Velušiću (1786), zatim paklinu, tj. prirodni asfalt u Vinišću (1628), Vrgorcu (i prije 1781) kod Drniša te sadru kod Sinja (1784). Pantz (1804) navodi »alaun« i »kameni ugljen« u Sovinjaku i dr. u sjevernoj Istri (prema Erceg, 1992), te Baučić (1923) boksit na Krku, Cresu, Rabu, Pagu i kod Drniša (od 1915 do 1918).

Za francuske vlasti od 1806. do 1813. primjenjivan je mletački rudarski zakon, a ne isključuje se i francuski »Code des mines«, dok je za ponovne austrijske vladavine uveden austrijski rudarski zakon iz 1854. Slično je bilo i u Istri.

Kraljevinu SHS dočekalo je pet rudarsko-pravnih područja s 4 rudarska zakona. U cilju funkcioniranja rudarstva doneseno je nekoliko uredbi, a 1922. »Zakon o mineralnom ulju« (Mikolji, 1930b). Kako je rudarsko istraživanje i eksploatacija smatrana trgovačkim poslom, to su istraživač-poduzetnik ili poduzeće (d.d.) bili dužni u roku od 6 mjeseci po rješenju o dozvoli prava istraživanja podnijeti molbu za upis tvrtke u trgovački registar kod nadležnog suda. Isključivo pravo istraživanja na mineralna ulja bilo je određeno za površinu od 800 ha do 800 km² u ograničenju od 5 godina uz uvjet da se u roku od 18 mjeseci započne s istražnim bušenjem, dok se koncesija davala na 50 godina uz regalni danak 25% čiste dobiti. Strane osobe u dioničkim društvima mogle su sudjelovati s najviše 50% uloženog kapitala. Državi je po zakonu pripadalo 25% dionica, a ostatak je bio rezerviran za domaći kapital putem javnog upisa. Ropelewski (1933) je predložio da se koncesionari upoznaju čijom je zaslugom došlo do rudnog nalaza i oni nagrade, odnosno zaposle ako su nezaposleni, a Rudarskom satništu je predložio uvesti »Zlatnu knjigu« u koju bi se upisivale zasluge onih koji su otkrili rudu.

Između dva svjetska rata u Hrvatskoj se eksploatiraju ugljen, boksit, željezna ruda, morska sol te asfalt, nafta i plin. Rudnici su pripadali uglavnom dioničkim društvima i privatnim poduzetnicima, a jedino je rudnik ugljena Vrdnik bio državni. U za-

grebačkom rudarskom poglavarstvu bilo je 1938. prema Čuku (1983) 35 aktivnih povlastica s površinom 17.877 ha (preračunato 61,38%) i 90 neaktivnih povlastica s površinom 11.250 ha (38,62%), dok je u splitskom rudarskom poglavarstvu bilo 19 aktivnih povlastica s površinom 43.322 ha (65,57%) i 28 neaktivnih povlastica s površinom 22.744 ha (34,43%).

»Projekt rudarskog zakona Kraljevine Jugoslavije« bio je načinjen tek 1936. (Čubelić, 1936). Rudarski zakon nije objavljen, iako postoje indicije (prema usmenom priopćenju gosp. Ivekovića) da je usvojen 1940.(?) u Narodnoj skupštini Kraljevine Jugoslavije. Prema tom projektu, površina istražnog prostora iznosila je najviše 337,5 ha, a s jednim se podneskom moglo prijaviti više istražnih prostora za istu kategoriju rude. Pravo istraživanja važno je 2 godine za što se unaprijed trebala platiti odgovarajuća pristojba. Ono je nasljedno, međutim rudarski službenici, njihove supruge i djeca, nisu mogli stjecati rudarska prava, pa ako su ih prije naslijedili morali su ih otuđiti. Pravo prvenstva istraživanja imao je onaj tko bi ga prvi zatražio od nadležne rudarske vlasti. Isto je to vrijedilo i za dobivanje eksploatacije rudnog polja na 50 godina, s time da se to pravo moglo produžiti isto toliko godina. Horizontalna površina rudnog polja mogla je biti najviše 200 ha za fosilni ugljen, mineralna ulja, smole, plinove, te sve vrste soli i solne vode, dok za ostale rude 100 ha. Ukoliko su rudarski radovi trajali neprekidno 5 godina tada je vlasnik zemljišta imao pravo tražiti da se ono otkupi. Za upotrebu zemljišta vlasniku se plaćala naknada godinu dana unaprijed. Ispod zgrade i 50 m od nje bili su zabranjeni istražni radovi, osim ako je to dopustio vlasnik zemljišta. Vlasnik zemljišta i zgrada morao je dozvoliti eksploataciju rudišta ako je njegova vrijednost bila veća barem 5 puta od vrijednosti zemljišta i zgrada. Rudarska pristojba plaćala bi se po 1 ha istražnog prostora, i to za prve dvije godine jednako, t. 1,50 din/ha, a u trećoj 2,00 din/ha i daljim godinama 2,50 din/ha. Za rudno polje plaćalo se po hektaru, ali i po kategoriji rude (I—IV kategorija, tj. 10—100 din/ha). Državi se plaćao regalni danak, i to od čiste dobiti (<10, 10—15, 15—20, >20%), ali u postotku od bruto vrijednosti prodanih ruda prema njihovim kategorijama (I—IV kategorije, tj. od 0,5%—6,00%). Ako nije bilo čiste dobiti, nije se plaćao regalni danak.

Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske, koja je objedinila područja na kojima je dotada bio na snazi Opći austrijski rudarski zakon, započeta je akcija za donošenje novog zakona o rudarstvu. Osnovni poticaj za donošenje novog zakona o rudarstvu bile su preprodaje prava na eksploataciju, špekulacije i bogaćenja na osnovi tih postupaka uz istovremeno opće nazadovanje rudarstva. Rat i propast NDH spriječili su donošenje zakona o rudarstvu.

Krajem II. Svjetskog rata većina rudnika je topljena ili dijelom zarušena, a razoreni su rudarski objekti i postrojenja na površini. Većina je rudnika bila privatno vlasništvo dioničkih društava ili pojedinca.

Nakon II. Svjetskog rata s povoljnim tretmanom rudnika i rudara stvoreni su uvjeti za njihovu bržu obnovu, a prekovremenim radom i dobrovoljnim radnim akcijama rudara ubrzan je porast proizvodnje. Međutim, usmjeravanje investicija u razvoj rudnika u drugim republikama SFRJ izazvalo je prema Sapaču (1983) disproporcije u uvjetima proizvodnje i privređivanja na štetu rudnika ugljena u SR Hrvatskoj, što je u godinama krize plasmana ugljena (1965—1976) zbog naftnog, a kasnije i plinskog udara u energetici, dovelo najprije do stagnacije, pa do obustave proizvodnje. Stoga, temelj je rudarstva u Hrvatskoj nakon toga eksploatacija boksita te nafte i plina.

Ustavom FNRJ, rudno je blago proglašeno općenarodnom imovinom, pa su svi rudarski zakoni koji su važili na području Kraljevine Jugoslavije izgubili važnost. Dulje su vrijeme rudarski radovi obavljani bez odobrenja nekog rudarskog tijela. O tim se radovima nije vodila potrebna evidencija. Takvo stanje bilo je sve do 1959. kada je donesen Zakon o rudarstvu (Službeni list FNRJ, 1959). Odredbe ovog zakona odnosile su se na sve mineralne sirovine uključujući naftu i plin, osim na opekarske i grnčarske gline, pijesak, šljunak i kamen. Eksploataciju je tih sirovina trebalo regulirati zakonima narodnih republika. Ovaj je zakon izmijenjen i dopunjen te objavljen pod nazivom »Osnovni zakon o rudarstvu« (Službeni list SFRJ, 1966). Na temelju odredbe iz Osnovnog zakona o rudarstvu donesen je u Republici Hrvatskoj »Zakon o rudarstvu« (Narodne novine, 1967) u kojem je regulirano istraživanje i eksploatacija opekarske gline, šljunka, pijeska, kamena te dr. Tek ustavnim promjenama iz 1971. reguliranje svih propisa iz područja rudarstva potpalo je pod isključivu ingerenciju republika i autonomnih pokrajina. Tako je Zakonom o preuzimanju saveznih zakona kojima se uređuju odnosi o kojima po Ustavnim amandmanima XX do XLI na Ustav SFRJ odlučuju republike (Narodne novine, 1971), preuzet je »Osnovni zakon o rudarstvu« kao republički zakon, a uz njega je ostao i dalje valjan republički Zakon o rudarstvu iz 1967. Takvo je stanje bilo sve do donošenja Zakona o rudarstvu (Narodne novine, 1975). Tim je zakonom uređen postupak odobravanja, istraživanja i eksploatacije mineralnih sirovina, međutim i dalje su ostale na snazi odredbe »Osnovnog zakona o rudarstvu«, koje se odnose na mjere zaštite. Kroz primjenu tog zakona pokazala se potreba da se neke odredbe koje su se odnosile na istraživanje i eksploataciju adekvatnije riješe, kao i da se propiše jednaki tretman za sve sirovine u pogledu racionalnosti eksploatacije, obnavljanja rezervi i sigurnosti na radu. Zakonom o rudarstvu (Narodne novine, 1983) otklonjene su navedene zamjerke na dotadašnji zakon, ali su ostali na snazi i dalje propisi o tehničkim mjerama i zaštiti na radu u rudarstvu, doneseni na osnovi odredbi »Osnovnog zakona o rudarstvu«, kao i odredbi Zakona o rudarstvu iz 1975. koje su se odnosile na stručnu spremu osoba na određenim poslovima u rudarstvu te odredbe koje su se odnosile na rudarsku inspekciju.

Bitnim promjenama u društveno-političkom ustrojstvu i *osamostaljenjem Republike Hrvatske*, nametnula se potreba da se donese novi zakon koji će na novi i demokratski način urediti odnose na području rudarstva. Prema novom Zakonu o rudarstvu (Narodne novine, 1991) rudno blago je u vlasništvu Republike Hrvatske. Odredbe tog Zakona odnose se na istraživanje i eksploataciju mineralnih sirovina koje obavljaju poduzeća i samostalni poduzetnici registrirani za obavljanje tih djelatnosti. Naknada za eksploataciju mineralnih sirovina iznosi do 2,5% ukupnog prihoda ostvarenog njihovom prodajom, a točnu visinu naknade odredit će Vlada Republike Hrvatske posebnom odlukom. Naknada kao prihod Republike Hrvatske u cijelosti se ustupa općini na području koje se vrši eksploatacija. Radi obnavljanja rezervi neophodno je najmanje 3% ukupnog prihoda ostvarenog prodajom izdvojiti za istraživanje, izuzev, ako su utvrđene rezerve (A+B kategorije) za eksploataciju narednih 25 godina.

Odobrenje za istraživanje daje Ministarstvo energetike i industrije, a sada Ministarstvo gospodarstva, izuzev za tehnički građevni kamen, građevni pijesak i šljunak, opekarsku glinu te za arhitektonski građevni kamen, kada eksploataciju vrše samostalni poduzetnici kojima to odobrava općinski organ uprave nadležan za poslove rudarstva, s time da je za arhitektonski građevni kamen potrebna suglasnost i Ministarstva gospodarstva. Nije dozvoljeno istraživanje mineralnih sirovina na području gradskih naselja, vodoprivrednih i vojnih objekata, javnih prometnica, spomenika, elektroenergetskih postrojenja i vodova i sl., izuzev ako su u pitanju mineralne sirovine od većeg interesa. Početak radova treba prijaviti Republičkoj rudarskoj inspekciji Ministarstva gospodarstva ili općinskom organu nadležnom za poslove rudarstva te podnijeti izvješće o istraživanju organu koji je odobrio istraživanje. Nakon završetka istraživanja treba provesti mjere osiguranja na objektu koji je istraživan.

Za eksploataciju treba također pribaviti odobrenja od nadležnih organa, a poduzeća ili samostalni poduzetnici moraju ispuniti propisane uvjete za eksploataciju, te izraditi dugoročni program eksploatacije i godišnje planove izvođenja rudarskih radova. Tako je potrebno načiniti rudarske projekte za izvođenje rudarskih radova, te za izgradnju rudarskih objekata i postrojenja na novom ležištu mineralnih sirovina. Reviziju projekata (glavnog i dopunskog) obavlja komisija koju osniva organ nadležan za poslove rudarstva, a troškove snosi podnosilac projekta. Prije eksploatacije treba pribaviti dozvolu za upotrebu rudarskih objekata i postrojenja prema propisima o izgradnji objekata. Pri izvođenju rudarskih radova poduzeća i poduzetnik dužni su poduzeti mjere potrebne zaštite života i zdravlja ljudi te zaštitu imovine i okoliša prema važećim propisima. Nakon završetka eksploatacije treba sprovesti mjere osiguranja kojima će se isključiti opasnost za ljude, imovinu i zemljište i o tome izvijestiti nadležni organ uprave za poslove rudarstva. Rudarsko poduzeće i poduzetnik dužni su voditi evidenciju

o rezervama, te o tome svake godine (do 15. III.) sa stanjem 31. XII. prethodne godine izvijestiti Ministarstvo gospodarstva. Na kraju rudarskog zakona nalaze se i kaznene odredbe, novčane kazne za prijestupe, kao što su npr. istraživanje i eksploatacija mineralnih sirovina izvan eksploatacijskog polja bez odobrenja, ako se eksploatiraju veće količine mineralnih sirovina od odobrenih. Nadalje, ako se grade rudarski objekti bez građevne dozvole, ne izvrši najava početka i završetka rudarskih radova, te njihovo osiguranje, zatim ne vodi evidencija i dokumentacija o rezervama mineralnih sirovina i dr. Nadzor nad izvršavanjem odredaba rudarskog zakona te propisa donesenih na osnovu njega, a i drugih propisa, vrši republička rudarska inspekcija.

Prema Zakonu o koncesijama (Narodne novine, 1992) s kojima se stiče pravo gospodarskog korištenja prirodnih bogatstava od interesa za Republiku Hrvatsku, koncesije se mogu dati domaćoj i stranoj pravnoj i fizičkoj osobi najdulje 99 godina uz naknadu koja će se ugovorno odrediti posebnim zakonom. Odluka o koncesiji donosi se na temelju javnog prikupljanja ponuda ili javnog natječaja.

Rasprava i zaključci

S razvojem rudarstva u Hrvatskoj razvija se i rudarsko pravo. Da rudarstvo vuče podrijetlo još iz rimskog doba, a možda i ranije, ukazuju tadašnje kovnice novca. Prema lokacijama kovnica novca moglo se pretpostaviti da su se u njihovom zaleđu nalazili rudnici bakra, srebra, olova, zlata, željeza i ostalih metala, kao što se to moglo zaključiti s rimskom Sisciom te Petrovom gorom i Zrinskom gorom, a u srednjem vijeku sa Zagrebom i samoborskim Rudama (prije Rovi).

U prošlosti su za Hrvatsku značajna tri rudarska područja: Banija, Samoborsko gorje i Gorski kotar. Rudari su bili pretežno njemačkog podrijetla, a dolazili su u našu zemlju u više navrata, i to iz Saske, Šleske, Austrije, ali i bježeći kao potomci starih saskih rudara ispred provala Turaka, iz Bosne i Hercegovine, a možda i iz Srbije. U prvo vrijeme rudnike vode feudinci: knezovi Frankopani i Babonići; grofovi Zrinski, Erdödy, Auerspergi, Lazarini, Batthyanyi, Festetić, barun Kulmer i dr., koji su i vlasnici rudnika. Kasnije ih neki njihovi potomci daju u zakup tršćanskim i bečkim trgovcima, koruškim, štajerskim i moravskim poduzetnicima, belgijskim i holandskim kapitalistima i dr. Kasnije, tj. od sredine XIX. stoljeća rudnici postaju i dionička društva. Bilo je vrlo malo državnih rudnika koji najčešće nisu opstali.

Dok je u dijelu srednjeg i novog vijeka rudarenje izvedeno po regalskim, odnosno vladarskim pravima i dekretima, od sredine XIX. stoljeća izvodi se po rudarskim zakonima, s time da je to u Hrvatskoj do 1945. bio austrijski rudarski zakon temeljen na privatnom poduzetništvu, dok su u socijalističkoj Jugoslaviji rudarila društvena poduzeća. Sada u Hrvatskoj rudare jedno državno poduzeće, društvena i privatna poduzeća te poduzetnici, s tendencijom privatizacije društvenih

poduzeća. Naime, s novim Zakonom o rudarstvu i Zakonom o koncesijama ponovno je omogućeno privatno rudarsko poduzetništvo u Hrvatskoj. Time su dokinuti pedesetljetni privilegiji da se samo društvena poduzeća bave rudarstvom. Stoga se uskoro očekuje denacionaliziranje svih rudnika, bilo da su im vlasnici nekada bili dionička društva ili pojedinci. Pri tome se postavlja pitanje pravične naknade, kako vlasnicima rudnika ili njihovim nasljednicima, tako i vlasnicima zemljišta.

Usporedimo li rudarska davanja iz eksploatacije sirovina u nekadašnjim rimskim provincijama (50–10% državnoj blagajni), zatim u srednjem i novom vijeku (pretežno tridesetnica, tj. 3,3%, ali i pedesetnica, tj. 2%) i danas (četrdesetnica, tj. do 2,5% općini), uočavamo da su ona odraz odgovarajućih političkih i socijalnih razlika između robovlasničkog, feudalnog i (neo-)kapitalističkog sustava. Država je u sva tri sustava bila vlasnik ruda i rudarenje je moglo biti organizirano u zakupu od poduzetnika.

Zakon o rudarstvu iz 1991. trebalo bi dopuniti s onim amandmanima s kojima bi postao kvalitetniji. Možda bi usporedbom s nekoliko suvremenih rudarskih zakona u svijetu, koji se temelje na privatnom vlasništvu i tržišnoj ekonomiji, došli do ideja kako to učiniti.

U budućem rudarskom zakonu trebalo bi navesti uvjete pod kojima bi se strane i fizičke osobe mogle baviti istraživanjem i eksploatacijom mineralnih sirovina, zatim ispravnije urediti odredbe koje se odnose na eksploataciju šljunka i pijeska u području od interesa za vodoprivredu, usuglasiti prijenose nadležnosti izdavanje odobrenja za istraživanje i eksploataciju tehničkog građevnog kamena, šljunka i pijeska te opekarske gline s općina na županijske urede i ured grada Zagreba.

U sklopu studija rudarstva i geologije predlažem uvadanje novog predmeta »Povijest rudarstva i geologije«. S tim predmetom upoznali bi se budući inženjeri s višestoljetnom tradicijom rudarstva i geološkog istraživanja u Hrvatskoj, uključujući rudarsku i geološku zakonsku regulativu. Proučavanje povijesti rudarstva i geologije pridonijelo bi općoj i stručnoj naobrazbi ne samo budućih stručnjaka iz rudarstva i geologije, već i stručnjaka kojoj su ove djelatnosti neophodne u rješavanju određenih problematika.

Osim edukativnog sadržaja koji bi se temeljio na iskustvima visokoškolskih ustanova u svijetu, gdje se takav ili sličan predmet predaje, u sklopu njega bi se npr. stručno i znanstveno obrađivali stariji arhivski podaci, predmeti i reprezentativni objekti te načinile povijesne stručne zbirke neophodne za edukaciju povijesti rudarstva i geologije. Nove spoznaje, iz svijetu slabo poznatih ili uglavnom nepoznatih područja, koje bi se objavile u domaćoj i stranoj literaturi, pripomogle bi afirmaciji povijesti hrvatskog rudarstva i geologije.

Uvađanjem predmeta »Povijest rudarstva i geologije« u svoj nastavni program Rudarsko-geološko-naftni fakultet svrstao bi se među one fakultete koji vode računa o tradiciji svoje osnovne djelatnosti, a to su na Sveučilištu u Zagrebu npr. Farmaceutsko-biokemijski fakultet, gdje je povreme-

no predavana »Povijest farmacije« te Prirodoslovno-matematički fakultet, gdje se od II. Svjetskog rata kontinuirano predaje »Povijest kemije«.

Da bi se potaknula istraživanja iz povijesti rudarstva i geologije predlažem da se u Rudarsko-geološko-naftni zbornik uvede povijesna rubrika.

Zahvala

Zahvaljujem gosp. D Ivekoviću, dipl. inž. rudarstva, načelniku u Ministarstvu gospodarstva na podacima koji se odnose na zakonsku rudarsku regulativu od 1936. do 1971.

Predano: 27. XII. 1993.

Prihvaćeno: 9. VI. 1994.

LITERATURA

- Baskiera, S. et Milevoj, E. (1983): Istarski ugljenokopi »Raša« Labin. Rudarstvo i industrija građevinskog materijala u SR Hrvatskoj. Poslovna zajednica organizacija za eksploataciju i proizvodnju proizvoda preradom mineralnih sirovina »PROMINS«, 240 pp, Zagreb
- Baučić, F. (1923): Rudarstvo, str. 309—322. »Dalmacija« spomen knjiga izdana o kongresu Udruženja jugoslaven-skih inženjera i arhitekata, 384 pp, Split.
- Bićanić, R. (1951): Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji. Izdavački zavod JAZU, 459 pp, Zagreb.
- Čubelić, M. (1936): Projekt rudarskog zakona iz 1936. godine, 1—50, (neobjavljeno).
- Čuk, Lj. (1983): Rudarstvo Jugoslavije prije i poslije drugog svjetskog rata. PROMINS Rudarstvo i industrija građevinskog materijala u SR Hrvatskoj, 227 pp, zagreb.
- Erceg, I. (1992): Izvještaj o mineraloško-rudnim ležištima na području Dalmacije i Istre (1804). *Acta historico-oconomica* 19 (1), 105—113, Zagreb.
- Jurievich de Toul, J. (1822): Institutiones juris metallici hungarici. Tiskara Novosel, (I—XVI +) 208(+1) pp, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, RII-F8°-1600, Zagreb.
- Jurković, I. (1993): Mineralne sirovine sisačkog područja. *Rud.-geol.-naft. zb.* 5, 39—58, Zagreb.
- Laszowski, E. (1942): Rudarstvo u Hrvatskoj, svezak I, 183 pp, Zagreb.
- Laszowski, E. (1944): Rudarstvo u Hrvatskoj, svezak II, 258 pp, Zagreb.
- Marušić, R., Sakač, K., Vujec, S. (1993): Four centuries of bauxite mining. *Rud.-geol.-naft. zb.* 5, 15—20, Zagreb.
- Mikolji, V. (1929): Pregled rudarskog prava Kraljevine Jugoslavije. *Rudarski i topionički vesnik* 12, 539—548, Beograd.
- Mikolji, V. (1930a): Nastavak rada iz 1929. godine istog naslova. *Rudarski i topionički vesnik* 8, 365—369, Beograd.
- Mikolji, V. (1930b): Završetak rada istog naslova. *Rudarski i topionički vesnik* 9, 411—416, Beograd.
- Mikulčić, M. (1869): Encyclopaedija pravoslavničkih znanosti. 140 pp. Tisak Dragutina Bokaua. Nacionalna i sveučilišna biblioteka br. 155. 663, Zagreb.
- Narodne novine (1967): Zakon o rudarstvu. br. 52, 394—399, Zagreb.
- Narodne novine (1971): Zakon o preuzimanju saveznih zakona kojima se uređuju odnosi o kojima po Ustavnim amandmanima XX do XLI na Ustav SFRJ odlučuju republike. br. 52, 345—347, Zagreb.
- Narodne novine (1975): Zakon o rudarstvu. br. 18, 223—238, Zagreb.
- Narodne novine (1983): Zakon o rudarstvu. br. 19, 221—235, Zagreb.
- Narodne novine (1991): Zakon o rudarstvu. br. 27, 760—769, Zagreb.
- Narodne novine (1992): Zakon o koncesijama, br. 89, 2125—2126, Zagreb.
- Noršić, V. (1912): Samobor grad. Reprint trećeg izdanja, 142 pp, Samobor (1992. g).
- Pilar, GJ. (1878): Osnove rudarstva za laglje shvaćanje rudarskog prava. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 21 pp, Zagreb.
- Pilar, GJ. (1883): Rudarstvo u Hrvatskoj. *Rad JAZU, knjiga* 68, 217—228, Knjižarnica Jug. Akademije L. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb.
- Ropelewski, I. (1993): Priroda, rudarstvo, turizam. *Rudarski i topionički vesnik* 1, 17—19, Beograd.
- Sakač, K. (1993): Gjuro Pilar (1846—1893). *Rud.-geol.-naft. zb.* 5, 215—218, Zagreb.
- Sapač, F. (1983): Ugljenokopna djelatnost u SR Hrvatskoj od Oslobođenja do danas. Rudarstvo i industrija građevinskog materijala 227 pp, Zagreb.
- Smodek, M. (1862): Pravo gorsko inače rudno države Avstrijske. Tiskara Dragituna Albrehta, XXVIII+315 pp. Nacionalna i sveučilišna biblioteka br. 157. 446, Zagreb.
- Soldo, J. A., (1978): Rudnik obitelji Lovrić i Garanjin na Perući kod Sinja. (Prilog rudarstvu u Dalmaciji u XVIII stoljeću). Centar JAZU, 349—378. Nacionalna i sveučilišna biblioteka br. 511764, Zagreb.
- Službeni list FNRJ (1959): Zakon o rudarstvu, br. 28, 713—728, Beograd.
- Službeni list SFRJ (1966): Osnovni zakon o rudarstvu, br. 9, 145—159, Beograd.

The Mining Law Now and Then in Croatia

B. Šebečić

Introduction

Prompted by new social changes which enable a private enterprise in mining with us as well, I have prepared a review of the mining law and mining legislation during diverse social systems. Throughout the history of mining, improved and modified were the instruments of labour as well as the methods of exploration, exploitation and manufacturing of ores, however, the liabilities towards the governmental authorities have not essentially changed.

The state, with no regard to the social system, has been and still is the owner of mineral resources, and in cases where it was not interested in certain crudes, it left over the land with ore deposits to land owners or gave away the mines to the most respected estate-owners of the region in question, whereby they ceded them subsequently to private contractors at a financial compensation.

As distinguished from the former variety of mining rights obtained resp. inherited by sovereign regalia, decrees then by deeds of gift, sales etc., the privileges (special powers) have been abolished by mining legislation and a process for acquiring rights for exploration and exploitation of ore deposits has been established.

The mining law and mining legislation throughout history

Together with the mining transferred by Phoenicians into Europe, legal systems by means of which it has been regulated, have been established. So, firstly, according to Mikolji (1929) the ore deposits belonged to those owning the land (this is the first period of the Roman legal system) and without their approval they could not be excavated, while later on the Romans took over the Carthaginian legal principles, similar to the Greek ones, according to which the land owner could not prevent the exploration and/or mining activity on his real property. Such a system was introduced by Rome for its colonies so that in the provinces of Rome the land was state-owned. The mining contractors would purchase by tariff of 50% the ores from the treasury, while on the terrain the ore deposits would be found subsequently, one tenth would be allocated to the *fiscus* (state treasury) and one tenth to the land owner. Miners were the liberated former slaves, inhabitants happened to be found on the mining area on the occasion of conquest as well as slaves and prisoners. Those who did not mine, would lose the mining concessions, and the mines deprived would belong to the *fiscus* without any indemnification.

In certain parts of the Middle and the New Ages the mining was stipulated by sovereign's *regalia*. In addition to these *regalia*, by means of which sovereigns granted the privileges for excavating individual ores, there existed also the *mining orders* i. e. regulations, which transformed the older mining habits into some kind of legal standards. There were plenty of mining orders, and they were passed for a certain country, province, and similar. In spite of stipulated provisions, sovereigns would also issue *decrees* to stipulate the individual relationships i. e. grant privileges for mining or determine the height of royal *regalia* or *villeinage* service, the so-called »*urburas*«, which amounted to, for instance, a tenth part of minerals i. e. metals (Jurievich de Toul, 1882).

For Croatia and the former Hungary, (mainly corresponds to the today's Hungary) according to Laszowski (1942), the first and main king's decree referring to salt was significant. One thirtieth was paid on the import of salt. The king's *regalia* covered also gold, silver, copper, iron and other ores.

Such a *regale* was granted in 1392 by the king Sigismund to Ivan Frankopan for his great merits for the king (Fig. 1). Later on, such *regalia* were granted to Petar Zrinski in 1463, to Petar Keglević in 1524, then to the families of Morović and Gorjanski in 14th and 15th century, to the Kaptol (cathedral-dominated part of town) of Zagreb in 1521 as well as to other persons throughout the regions of Gorski Kotar, Banija, Zagorje, the Mountains of Samobor etc.

As an interesting feature, these can be emphasized the digging-out of (grey) pyrite bauxite under the Sovinjak in northern Istria before the year 1566, which refuted the opinion that the first bauxite mine was opened in 1873 in Provence

(Marušić et al., 1993). Alum and vitriol were extracted from that type of bauxite.

After the application of gunpowder in mining, excavation of ores got faster, and the king's decrees on salpêtre became significant. In the 17th and 18th centuries the copper ore exploitation at Rude by Samobor was intensified, and there started gold and silver prospecting on the mountain of Zagrebačka Gora, while explorations of iron ore on the mountain of Petrova Gora got renewed. At the beginning of 19th century (1804), after having performed a site survey, Pantz made a tabular review of ores that were excavated in Dalmatia and Istria (Erceg, 1992).

The Napoleon's decree has to be mentioned for the period of 1807 by which the coal exportation was permitted from Labin's basin with the charge of a fiftieth i. e. only 2% of its value (Baskiera et Milevoj, 1983). But in the first half of 19th century mining explorations began in Slavonia (Pakrac, Pože-ga), Zagorje (Radoboj) and on other places. Recalled was also a large increase from 3,3 to 60% of *regalia* for the import, transit or export of goods, whereby the development of Austrian manufacture was preferred in the relation to the Croatian and Hungarian one (Bičanić, 1951).

In 1854 the Austrian General Mining Law came into force, by means of which mining rights were unified, and orders and privileges were abolished, while the rights acquired were conformed to the new legislation. Provisions of mining law were valid for both private owners (individual or joint stock companies) and for state owned companies.

For the region of Dalmatia and Istria, while they were under the occupation of Venice and/or Italy (1409—1945), the Venetian resp. Italian mining laws from 1488 were applied and were supplemented in 1666 and 1799. The mines were the state property and one-tenth was paid for them. In Dalmatia and Istria, coal (Pag, Siverić, Velušić, Raša, etc), while natural asphalt was earlier exploited (Vinišće, Vrgorac, Brač etc.) and bauxite (Istria, not Sovinjak, Krk, Cres, Rab, Pag and Grac near Drniš, Baučić 1923) have been exploited from 18 century.

The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and Yugoslavia had five mining-legal areas with four mining laws already established, while the project of a law on mining was made in 1936, so that on the territory of Croatia the Austrian General Mining Law was mainly applied up to 1945.

As by the establishment of the Federative People's Republic of Yugoslavia the natural resources were pronounced a general-national property all former mining laws were abolished on its territory so that a legal vacuum occurred until 1959, when a Mining Law was enacted. This law was modified for several times and amended as well. Since 1971 the regulation of provisions from the sphere of mining has been transferred under the jurisdiction of republics and autonomous provinces. By the Republic Law on Mining from 1975 a necessary legislation was prepared stipulating the procedure of approval, exploration and exploitation of mineral resources, however, this law was also amended in 1983.

By radical changes in social and political structure and the independence on the **Republic of Croatia**, a necessity was imposed for a new Mining Law to be enacted (in 1991). In compliance with this law, mineral resources are the property of the Republic of Croatia, and the legal provisions refer to the exploration and exploitation of mineral resources performed by companies, but, the self-supporting contractors are registered for performing of these business activities. The compensation for the exploitation of mineral resources amounts to 2,5% of the total income accomplished by their sales or one fortieth. The compensation is renounced to the municipality, where the exploitation is performed. For the restocking of mineral resources it is also necessary to earmark 3% of total income accomplished by sales, unless the reserves of (A + B) category have been ascertained for the exploitation for the next 25 years. For the exploration and exploitation an approval shall be obtained from competent authorities i. e. Ministry of Economy or from the municipal administration authority competent for mining operations.

Discussions and Conclusions

Mining in Croatia originates from so far back as Roman times or maybe even earlier, which is proved by the money mints of those times. According to locations of mints in Roman provinces, one may assume that in their background there were mines of copper, silver, gold, lead, iron and other metals, as can be concluded from the Roman Siscia and mountains of Petrova and Zrinska Gora and in the Middle Ages with Zagreb and Rude by Samobor. Three mining areas were significant for Croatia in the past: Banija, Samoborsko Gorje and Gorski Kotar.

Miners were mostly of German origin, and they came on several occasions from Saxony, Silesia, Austria, but also as escaping as descendants of ancient Saxon miners from escalations of Turks from Bosnia and Herzegovina and maybe also from Serbia. In the first period, managers of mines were feudal lords: the Dukes of Frankopan and Babonić, the Counts of Zrinski, Erdödy, Auersperg, Lazarin, Batthyanyi, Festetić, Baron Kulmer and others, which were also the mines' owners, while later on, some of their descendants leased them to the merchants of Trieste and Vienna, to Carinthian, Styrian and Moravian entrepreneurs, Belgian and Dutch capitalists and others.

In regard to their annual production value, mines in Croatia were ranked among a medium group of manufacturing companies. In the mid 19th century joint-stock companies. There were only few state-owned mines which mainly could not exist any more.

While in a part of the Middle and New Ages the mining was carried out according to regal and sovereign rules and decrees, from the middle of 19th century it has been carried out in compliance with the mining laws provided that in Croatia up to 1945 it was the Austrian mining law based on private contractor's business while in socialist Yugoslavia the state-owned companies were engaged in mining. Actually in Croatia there are engaged in mining one state-owned company, socially-owned and private companies in addition to the contractors

with a tendency of privatization of a majority of socially-owned companies.

We expect the denationalization to be carried out concerning all private mines whether they belonged to joint-stock companies or to the individuals. Hereby should be raised a question of due and proper compensation to the owners of mines or their heirs and to land owners.

If we compare mining taxes from exploitation of mines in former Roman provinces (50—10% state treasury), then in the Middle and New Ages mainly one thirtieth i. e. 3,3% but one fiftieth as well i. e. 2%) and today (one fortieth i. e. up to 2,5% to the community), then we can see that they reflect relative political and social differences between slave-holding, feudal and neocapitalist system. The State was in all the three systems the owner of ores and mining could be arranged as a lease from the contractor.

The Law on Mining from 1991 should be amended to become more efficient. For example there should be quoted the conditions under which foreign legal and physical entities could be engaged in our country in exploration and exploitation of raw ores, and define more accurately the decisions referring to pebble and sand exploitation in a sphere of interest for water resources management, as well as coordinate with the transfer of competence from the district to the county offices and to the City office in Zagreb issuing of approvals for exploration and exploitation of construction stone, pebble and sand as well as of brick clay.

I propose that the Educational programme of Mining-Geological-Petroleum Faculty should include the subject: »History of Mining and Geology«. Future engineers with a multi-year tradition in mining and geological exploration in Croatia would be acquainted with that subject and with mining and geological law regulations. Besides educational contents which would be based on the experience of university institutions in the world, where lectures on such a subject are given, and within its scope many historical professional collections necessary for education would be approached.